

Online

2002 • No. 7

Näkökulmia Venäjän talouteen - BOFIT-seminaari 13.5.2002

Suomen Pankki
Siirtymätalouksien tutkimuslaitos, BOFIT

Suomen Pankki
Siirtymätalouksien tutkimuslaitos, BOFIT

PL 160
00101 Helsinki
Puh: (09) 183 2268
Fax: (09) 183 2294
bofit@bof.fi
www.bof.fi/bofit

BOFIT Online
Päätoimittaja **Tuomas Komulainen**

ISSN 1456-811X (online)
27.5.2001

Helsinki 2002

Sisällys

Öljyn hinta ja Venäjän talous ekonomisti Jouko Rautava	3
Venäjän maatalouden näkymät ekonomisti Merja Tekoniemi	5
Venäjän aluetaso – itsenäisiä läänityksiä vai keskusvallan hallintoyksiköitä? ekonomisti Laura Solanko	7
Venäjän rahoitusmarkkinat ja kriisiherkkyys ekonomisti Tuomas Komulainen	9
Venäjä ja maailmantalous ekonomisti Vesa Korhonen	11
Suomi, EU ja Venäjä päällikkö Pekka Sutela	13

Öljyn hinta ja Venäjän talous

Venäjällä on viime vuosina tehty määrätietoista työtä talouden rakenteiden uudistamiseksi ja talouskasvun saattamiseksi vakaammalle pohjalle. Silti Venäjän talouskasvua ja siihen liittyviä epävarmuuksia ajatellen yksi kysymys on edelleen yli muiden: Mikä merkitys öljyn maailmanmarkkinahinnalla on Venäjän talouskasvuun?

Vallalla olevan näkemyksen mukaan Venäjän talouskasvu ja valtiontalouden tila riippuvat suuresti öljyn maailmanmarkkinahinnasta. Tämä näkemys perustuu tietoon siitä, että esimerkiksi vuonna 2001 maan vientitulot olivat noin kolmanneksen suhteessa kokonaistuotantoon, ja energia puolestaan kattoi noin puolet kokonaisviennistä. Tiedetään myös, että liittovaltion tuloista 30-40 prosenttia tulee energiasektorilta.

Viimeisen vajaan vuoden aikana keskustelu öljyn hintojen merkityksestä Venäjän talouskasvulle on saanut uusia sävyjä. Vuoden 2001 jälkipuoliskolla useat hallitusta lähellä olevat henkilöt väittivät, että öljyn halpeneminen ei ole uhka Venäjän taloudelle. Energian vientihinnan merkitystä vähättelevät arviot perustuvat ajatukseen, että talousuudistukset ovat jo muuttaneet Venäjän talouden rakenteita ja toimintatapoja sekä vähentäneet maan riippuvuutta öljyn vientituloista. Lisäperusteena vähättelylle on se, että öljy- ja kaasutuotannon osuus kokonaistuotannosta on vain noin 7 prosenttia, joten energiatuotannon rooli maan talouskehitykselle ei ehkä olekaan niin keskeinen kuin yleisesti ajatellaan.

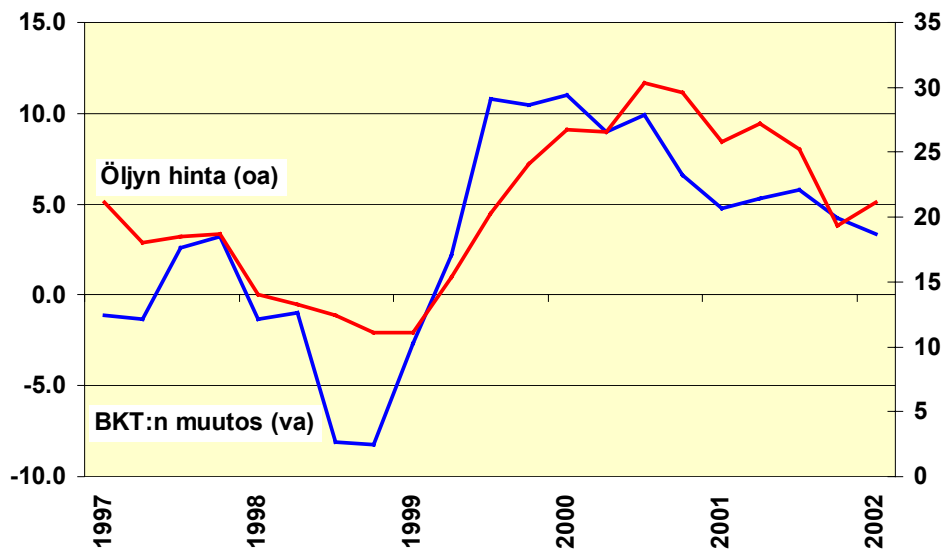
Venäjä vie vuositasolla noin 150 miljoonaa tonnia raakaöljyä, minkä perusteella voidaan helposti laskea öljyn hinnan muutosten vaikutus Venäjän öljytuloihin. Tällaiset arviot eivät kuitenkaan pysty ottamaan huomioon kokonaistaloudellisia vaikutuksia. Asiaa voidaan kuitenkin tutkia yksinkertaisia laskelmia monipuolisemmilla menetelmillä. Ekonometrisia menetelmiä onkin sovellettu tuoreessa Suomen Pankin siirtymätalouksien tutkimuslaitoksen tutkimuksessa (BOFIT Discussion Papers 3/2002), jossa selvitettiin öljyn hinnan ja ruplan reaalisin kurssin vaikutuksia Venäjän talouskasvuun.

Tutkimuksen mukaan Venäjän kokonaistuotanto on edelleen erittäin riippuvainen öljyn maailmanmarkkinahinnasta ja tämä riippuvuus voi olla jopa ajateltua suurempi. Tulosten mukaan esimerkiksi öljyn maailmanmarkkinahinnan pysyvä lasku 10 prosentilla merkitsee sitä, että kokonaistuotannon taso jää pari prosenttiyksikköä matalammaksi verrattuna tilanteeseen, jossa öljyn hinta ei muutu. Vastaavasti 10 prosentin pysyvä öljyn maailmanmarkkinahinnan nousu kasvattaa kokonaistuotannon tasoa parin vuoden sisällä parilla prosentilla. Tutkimus vahvistaa myös Venäjän valtiontalouden voimakkaan riippuvuuden öljyn hintakehityksestä sekä ruplan reaalkurssin (ruplan ostovoiman ja Venäjän kilpailukyvyyn mittari) tärkeyden lyhyen ja keskipitkän aikavälin talouskasvulle.

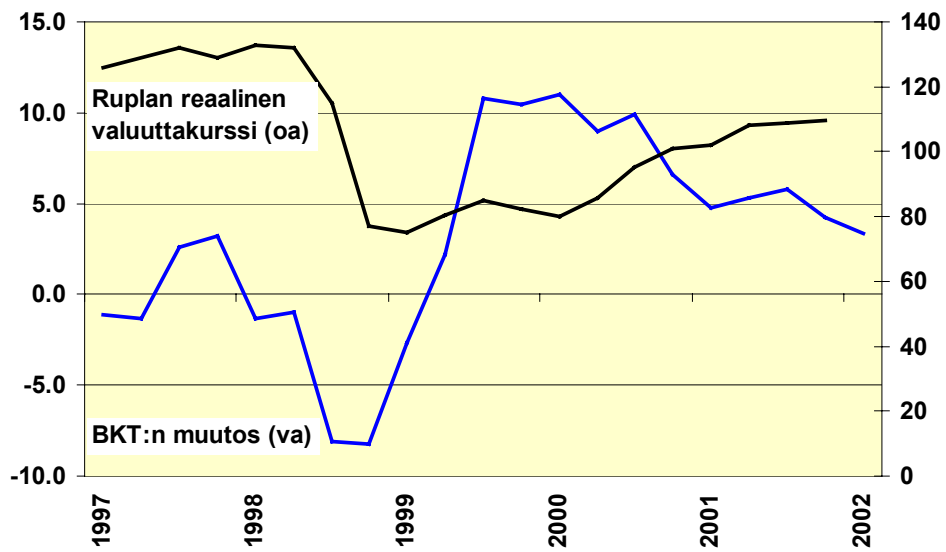
Tutkimustulokset eivät anna tukea väitteelle, että Venäjän riippuvuus öljytuloista olisi viime vuosien aikana vähentynyt talousuudistusten ja talouden rakenteiden muuttumisen kautta. Tämä havainto tuntuu melko luonnolliselta ottaen huomioon reformien aloittamisesta kuluneen ajan sekä sen, kuinka merkittävää osaa öljyn maailmanmarkkinahintojen nousu on näytellyt Venäjän elpymisessä vuoden 1998 kriisistä. Myöskään Venäjän viennissä ei näy merkkejä siitä, että tuotannon rakenne olisi merkittävästi muuttunut. Investointikehityskään ei viittaa mihinkään suureen rakenneuudistukseen, sillä viime vuosina teollisuuden investoinneista yli puolet on mennyt energiasektorille.

Voi hyvinkin olla, että viime aikainen tuotannon hidastuminen heijastelee sekä energian hinnan nousun tuoman vetoavun loppumista että ruplan reaalisin kurssin vahvistumisen kotimaiselle tuotannolle aiheuttamia ongelmia. Vuoden ensimmäisellä neljänneksellä talouskasvu hiipui alle 4 prosentin eikä hallitus tulevana vuosinakaan odota yli 5 prosentin kasvua.

Venäjän BKT:n muutos (%) ja öljyn hinta (USD/tyunnyri)

Venäjän BKT:n muutos (%) ja ruplan reaalinen valuuttakurssi-indeksi

Venäjän maatalouden näkymät

1990-luvun alussa aloitettu talousuudistus ei maatalouden osalta ole edennyt toivotulla tavalla. 1990-luvun aikana viljasadot ovat laskeneet, maatalojen tuottavuus on heikentynyt ja niiden velkaantuneisuus lisääntynyt, karjaeläinten määrä ja ruuantuotanto on vähentynyt ja elintarvikkeiden tuonti kasvanut. Maatalouden noin 16 % BKT-osuus 1990-luvun alussa supistui 7-8 %:iin vuosikymmenen lopussa. Samana ajanjaksona maataloudessa työskentelevien osuus työvoimasta pysyi noin 13 prosentissa. Pääomainvestoinneista maatalouden osuus oli vuosikymmenen lopussa kolmisen prosentin, kun se vielä kymmenen vuotta aiemmin oli lähes 20 %.

Jeltsinin presidenttikautena maatalouden kehittämisessä korostettiin markkinatalouden periaatteita, mutta niitä ei käytännössä pystytty saamaan toimiviksi. Neuvosto-aikaan verrattuna muutokset olivat toki suuria, mutta ne toteutuivat enemmänkin pakonomaisesti Neuvostoliiton hajoamisen seurauksena (mm. suunnitelmatalouden päätyminen, pakollisista valtiontoimituksista luopuminen, tukien väheneminen) kuin suunnitelmallisen maatalouden kehittämisen kautta. Maataloustuotannon voimakkaan supistumisen ohella ehkä tärkeimmät yksittäiset muutokset ovat olleet yksityisyritysten merkityksen lisääntyminen suurtilojen kustannuksella sekä karjatalouden osuuden supistuminen.

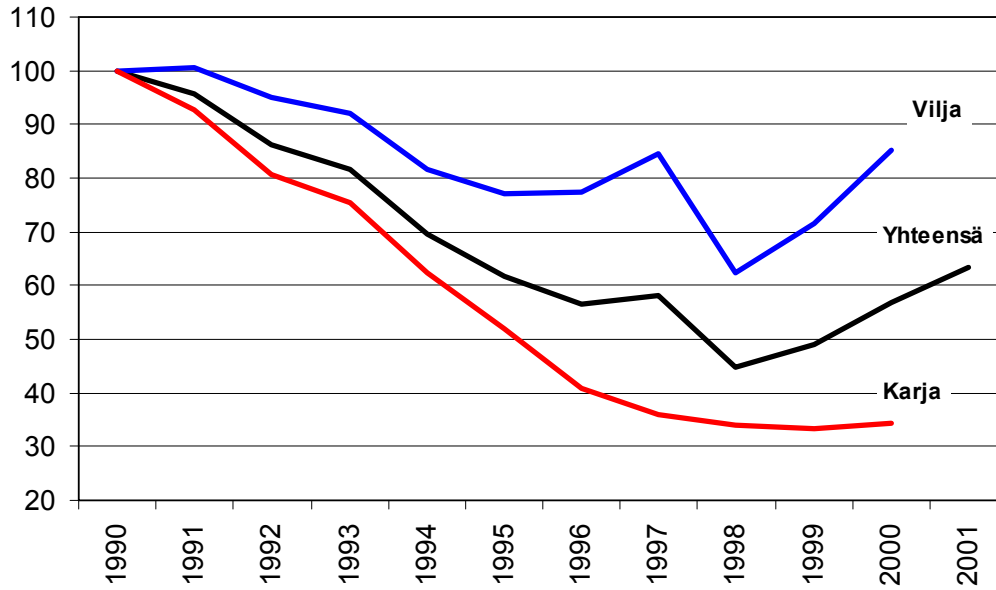
Putinin aikana laadittu maatalouden vuoteen 2010 saakka ulottuva kehittämissuunnitelma korostaa jälleen markkinaolojen luomista maatalouteen ja ruuantuotannon vakauttamista mahdollisimman pian. Selkeänä muutoksena Jeltsinin kauden maatalouspolitiikkaan on keskittyminen suurtilojen kehittämiseen ja vertikaaliseen integraatioon. Putin on korostanut myös valtion roolin vähentämistä maataloudessa. Toisaalta viime vuonna aloitettiin mm. viljan ostointerventiot hinnan säätelemiseksi. Valtiolla on lisäksi oma roolinsa budjettituen allokoinnina ja tulli- ja tariffipolitiikan toteuttajana. Tavoitteena on tuontiriippuvuuden vähentäminen ja kotimaisen tuotannon saattaminen kilpailukykyiseksi.

Maataloussektorin tukipolitiikan uudistaminen on yksi maatalousreformin kulmakivistä. 1990-luvun tukipolitiikka on ollut jäsentymätöntä ja perustunut etupäässä lainojen anteeksiantoon. Vaikka tuen määrä ei kansainvälisesti vertaillen ole suurta, sitä jaetaan äärimmäisen tehottomasti eikä maataloihin sovelleta normaaleja konkurssiperiaatteita. Tämä puolestaan kannustaa epäsuorasti vastuuttomaan toimintaan eikä tue yksityisten maatalojen perustamista.

Maatalouden kehittämiseen liittyvistä lähiajan haasteista tärkein on maatalousmaata koskevan lain saaminen hyväksytyksi. Hallituksen asiaa koskeva lakiluonnos takaa alueille tai paikallishallinnoille etuosto-oikeuden maatalousmaahan ja oikeuden määrätä yksittäisen omistajan enimmäisomistuksesta paikkakuntatasolla. Tämä saattaa edesauttaa lain läpimeenoa duumassa, mutta käytännössä myös jarruttaa maatalousmaan siirtymistä yksityisomistukseen. Hallituksen esitys sallii myös ulkomaalaisten omistaa maatalousmaata tiettyjä poikkeustapauksia lukuun ottamatta. Presidentti Putinin mukaan on kuitenkin epätodennäköistä, että ulkomaalaiset voisivat ostaa maatalousmaata lähitulevaisuudessa.

Kehittämistavoitteiden toteutumiseksi Venäjän maatalouteen tarvitaan valtavia pitkän tähtäyksen investointeja, joita yksin valtio tai viljelijät eivät pysty toteuttamaan. Uusien yksityisten tilojen perustamista ei ole riittävästi tuettu eikä niistä ole muodostunut maatalouden moottoria. Vanhat kolhoosit ja sovhoosit puolestaan kärsivät pitkälti neuvostoajasta tehottomuudesta. Tavoitteeksi asetettu suurtilojen kehittäminen vertikaalisen integraation puitteissa saattaa olla järkevää investointien saamiseksi maatalouteen. Toisaalta viimeaikaisen kehityksen pohjalta on nähtävissä, että maatalouteen ovat sijoittaneet todella suuret yritykset, mikä tarkoittaa samalla myös pääomien keskittymistä yhä harvempien käsiin. Nämä mm. metallurgian ja öljyteollisuuden yritykset pyrkivät useimmiten luomaan aukottoman vertikaalisen ketjun, jota ne pystyvät hallinnoimaan alusta loppuun. On mielenkiintoista nähdä, millaisen roolin tällaisessa kehitysvaihtoehdossa saavat kooltaan pienet yksityisyritykset ja -tilat.

Venäjän maataloustuotannon kehitys, indeksi (1990=100)

Lähde: OECD

Venäjän maataloustuotanto jaoteltuna eri tuottajasektoreiden kesken

	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Suurtilat	74	50	49	47	39	40	43
Yksityispalstat	26	48	49	51	59	57	54
Yksityisviljelijät	0	2	2	2	2	3	3
Koko tuottajasektori	100	100	100	100	100	100	100

Lähde: Goskomstat

Venäjän aluetaso – itsenäisiä läänityksiä vai keskusvallan hallintoyksiköitä?

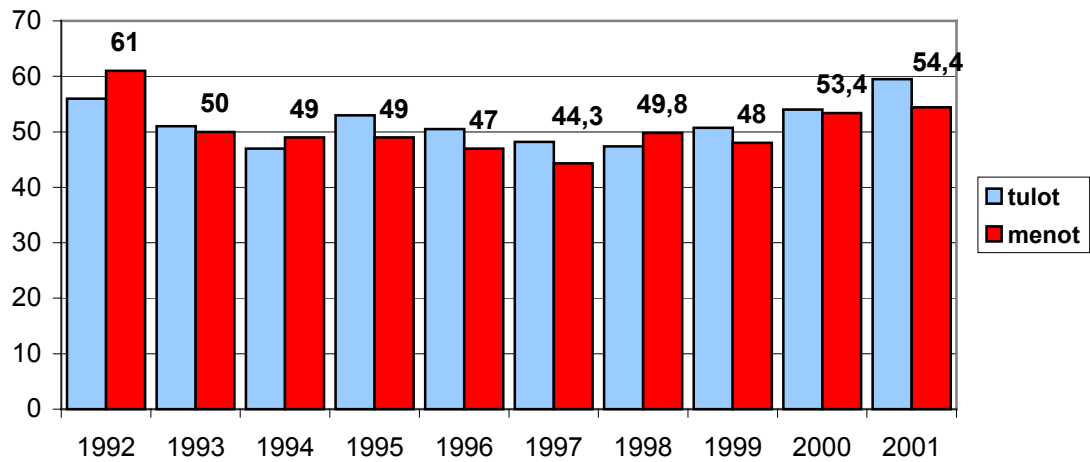
Periaatteessa Venäjä on federaatio (s.o. liittovaltio), joka muodostuu 89 alueesta. Perustuslain mukaan alueet vastaavat lukuisista perinteisistä julkisen vallan tehtävistä, ja niillä on mm. omat lainsäädäntöelimensä, hallituksensa ja suoralla kansanvaalilla valitut kuvernöörit. Virallisesti Venäjän fiskaalifederalistinen järjestelmä on kuitenkin edelleen hyvin keskusjohtoinen. Vaikka suuren osan 1990-lukua keskusvallan osuus konsolidoidun budjetin tuloista oli alle puolet, alue- ja paikallistason todellinen taloudellinen itsenäisyys on hyvin pientä. Aluebudjetin merkittävimmät tulonlähteet ovat federaation veroja. Myöskään menopuolella alueiden suuri osuus konsolidoidusta budjetista ei merkitse, että vastaava osuus julkisista menoista olisi aluetason päätettävissä. Tosiasiassa liki koko julkisen talouden menopuoli on keskusvallan määriteltävissä. Alue tai piirikunta ei omilla päätöksillään voi muuttaa sille delegoitujen julkisten palveluiden sisältöä, hintoja tai kattavuutta.

Käytännössä huomattava määrä poliittista ja taloudellista valtaa on viime vuosikymmenen kuluessa valunut keskushallinnolta alueille sekä tarkoituksella että puolivahingossa. Jeltsinin presidenttikaudella keskusvalta tietoisesti jakoi alueille ensin poliittista valtaa omaa asemaansa vahvistaakseen ja sitten taloudellisia vastuuta oman budjettinsa tasapainottamiseksi. Tähän vallan- ja vastuidenjakoön liittyneet sekavat järjestelyt kruunattiin tarpeen mukaan suorilla tulonsiirroilla ja monenlaisilla erivapauksilla. Alueiden vastuulle työnnettiin myös lukuisia sellaisia keskusvallan määräämiä tehtäviä, joiden rahoituksesta ei ole selvyyttä. Valvonnan puuttuessa ja niukkuuden vallitessa kukin alue on voinut itse päättää, jääkö joku lainsäädännön määräämä tehtävä väliaikaisesti hoitamatta vai pyrkiikö alue jollain omilla päätöksillään keräämään ylimääräisiä lisätuloja. Näin aluetasolle on kuin huomaamatta tarjottu merkittävä määrä epävirallista taloudellista valtaa.

Tämänhetkinen Venäjän fiskaalifederalistinen järjestelmä on siis syntynyt verrattain spontaanisti, ikään kuin muiden poliittisten ja taloudellisten uudistusten sivutuotteena. Tällä on taas ollut surullisenkuuluisat vaikutukset paitsi julkisen sektorin toimintaan, myös Venäjän viime vuosikymmenen kokonaistaloudelliseen kehitykseen. Keskusvallan määräykset toteutuvat alueilla pahimmillaan satunnaisesti ja alueiden omat käytännöt voivat hyvin olla ristiriidassa muun maan lainsäädännön kanssa. On epäselvää, missä määrin Venäjä on edes yhtenäinen talousalue.

Presidentti Putinin liikkeellepanemat uudistukset sekä hallituksen virallinen fiskaalifederalismin kehitysohjelma tähtäävätkin vallan- ja vastuidenjaon selkeyttämiseen sekä vallan uudelleenkeskittämiseen. Keskusvallan osuus julkisen sektorin tuloista ja menoista onkin viime vuosina kasvanut ja alueiden lainsäädäntöä on muutettu keskusvallan haluamaan suuntaan. Toistaiseksi uudistukset ovat edenneet sujuvasti, koska varteenotettavaa oppositiota Putinille ei ole olemassa ja koska alueet ovat suhteellisen tyytyväisiä pienempäänkin osuuteen niin kauan kuin jaettava kakku kasvaa. Taloudellisen kasvun hiipuminen tekisi uudistuspolitiikan tälläkin saralla huomattavasti paljon vaikeammaksi.

Todellinen suuri kysymys kuitenkin on edelleen vailla vastausta. Venäjällä ei näytä olevan konsensusta siitä, millainen federaatio maan tulisi olla ja millainen on tavoiteltu tasapaino keskusvallan ja aluetason välillä. Keskusvallan ja aluetason välisen vallanjaon vakiintuminen on edellytys myös alueiden ja paikallishallinnon välisten taloussuhteiden järkipäätämiseksi. Ylipäätään selkeä vallanjaon on yksi tehokkaan julkisen sektorin toimintaedellytyksistä. Niin kauan kuin yhteinen näkemys puuttuu, kukin hallinnontaso luultavasti pyrkii lähinnä vain oman valtansa kasvattamiseen saavuttaakseen mahdollisimman hyvän neuvotteluaseman seuraavaa uudistuskierrosta varten.

Kuvio 1. Federaatiobudjetin osuus konsolidoidusta¹ budjetista 1992-2001

¹ Konsolidoidulla budjetilla tarkoitetaan yhdistettyä federaatio- ja aluebudjettia. Tässä esityksessä aluebudjetilla tarkoitetaan ns. konsolidoitua aluebudjettia, joka on yhdistetty alue- ja paikallistasojen budjetti.

Lähde: Goskomstat

Venäjän rahoitusmarkkinat ja kriisiherkkyys

Toistuuko Venäjällä elokuun 1998 kaltainen talouskriisi? Jo edesmenneen valuuttakriisin pääsyy oli pitkään jatkuneet federaation budjetin alijäämät (5-12 % BKT:stä, kuvio 1.), mitkä johtivat nopeaan velkaantumiseen. Liikkeelle lasketut lyhytaikaiset GKO -velkakirjat tekivät Venäjän talouden alttiiksi kansainvälisille muutoksille. Aasian kriisin johdosta raaka-aineiden hinnat laskivat ja sijoittajien yleinen kiinnostus kehittyviä maita kohtaan väheni. Näin ruplan devalvaatio-odotukset kasvoivat ja GKO -korot nousivat, eikä Venäjän federaatio enää onnistunut rahoittamaan budjettialijäämäänsä. Näin valuuttakriisi sekä federaation maksukyvyttömyys toteutuivat elokuussa 1998.

Kriisin jälkeen viranomaiset ovat harjoittaneet varsin kurinalaista finanssipolitiikkaa. Vuosina 2000 ja 2001 federaation budjetin ylijäämät ovat olleet 1,2 ja 3,2 % BKT:stä. Näin Venäjän federaation velkaantuminen on laskenut jo n. 40 %:iin BKT:stä. Ja esim. IMF on arvioinut, että tämän vuoden budjetti olisi vielä tasapainossa öljyn hinnalla n. 16 dollaria barrelilta. Eli federaation velkaantumisesta johtuva maksukyvyttömyys ja valuuttakriisi eivät ole nyt näköpiirissä. Myöskään muut talousindikaattorit eivät ennakoivat Venäjälle talouskriisiä lähitulevaisuudessa. Venäjän nykyinen vakaa makrotalous ja erityisesti kurinalainen finanssipolitiikka ovat samalla luoneet talouskasvun vaatimat edellytykset.

Venäjän pääomamarkkinat ovat piristymässä. Venäjän federaation eurobond -velkakirjan korko on laskenut kymmenen prosenttiyksikköä vuoden 2001 alusta ja on jo alle kehittyvien maiden yleisindeksin. Samassa ajassa Venäjän osakemarkkinoiden RTS -indeksi on noussut 183 % (kuviot 2 ja 3). Muutamat suuryritykset (mm. Sibneft, Gazprom, MTS ja Vimpelcom) ja Moskovan kaupunki ovat onnistuneesti laskeneet liikkeelle kansainvälisiä velkakirjoja. Vaikka suurta pääomien virtaa Venäjälle ei olekaan tapahtunut, kertovat ne kansainvälisten sijoittajien muuttuneista Venäjä arvioista ja rahoitusmarkkinoiden rakenteen kehityksestä.

Vaikka osakemarkkinoiden nousu ei sinällään luo pääomia Venäläisille yrityksille, on se edellytys yritysten omistuspohjan kansainvälistymiselle. Tämän vuoden helmikuussa elintarvikeyritys Wimm Bill Dann (ADR) listattiin onnistuneesti New Yorkin pörssiin ja samalla 23 % yrityksestä myytiin. Kun suuryritysten arvot ovat kohonneet, myös kiinnostus astetta pienempiä yrityksiä kohtaan kasvaa. Näin tapahtui myös ennen syksyllä 1997 alkaneita kriisiodotuksia ja pääomamarkkinoiden jähmettymistä.

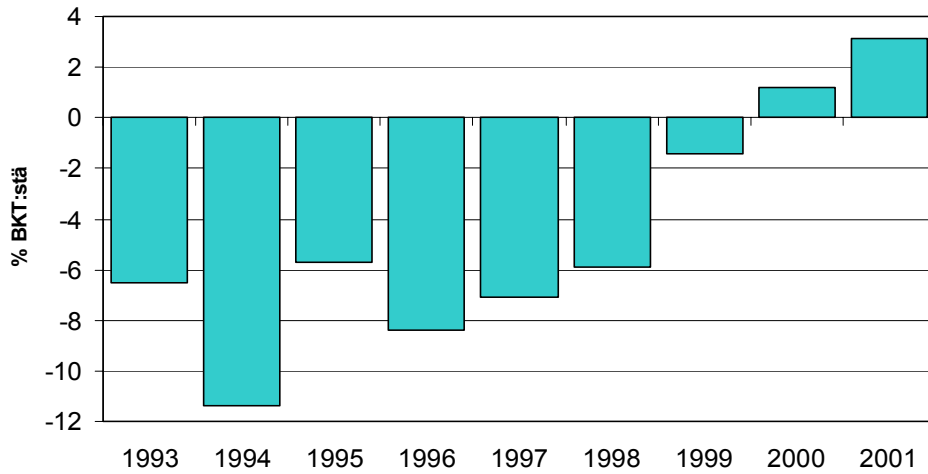
Venäläiset suuryritykset voivat siis hankkia pääomia suoraan kansainvälisiltä markkinoilta. Yritysten arvojen noustessa myös osa venäläisistä suuromistajista on kiinnostuneita myymään omistuksiaan. Venäjän pääomamarkkinoiden kehittymiselle on hyvin ratkaisevaa miten sijoittajia ja vähemmistöomistajia tullaan tulevaisuudessa kohteilemaan.

Venäjän pankkisektori on hyvin pieni. Sen kokonaisvarat ovat n. 36 % BKT:stä, kun Tšekin tasavallassa suhde on selvästi yli 100 %, Virossa yli 70 % ja Puolassakin n. 60 %. Samalla pankkisektorin luototus yksityissektorille on ollut pientä. Vaikka pankkisektori on keskittynyt Sberbankiin, toimii Venäjällä yli 1300 pankkia. Tämä vaikeuttaa pankkisektorin valvontaa.

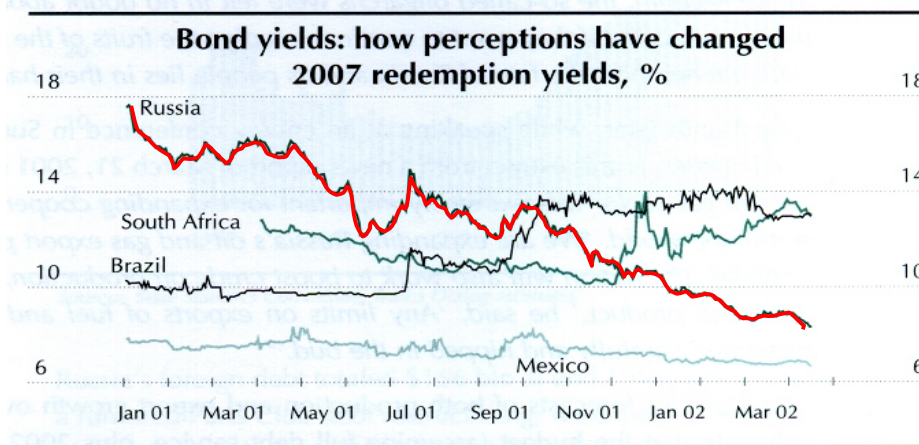
Uudistukset pankkisektorilla ovat toistaiseksi esiintyneet vain papereilla. Kun pankkeihin ei luoteta, pysyvät talletukset matalla tasolla, eivätkä kansainväliset pankit ole kiinnostuneita sijoittamaan toimialalle. Maan suuryritykset eivät tarvitse venäläisiä pankkeja pääomatarpeidensa rahoittamiseen. Mutta ellei pankkisektoria uudisteta, ei pienyrityksillä ole mahdollisuutta pääomien saantiin ja laajentumiseen, mikä puolestaan hidastaa Venäjän talouskasvua.

Jää nähtäväksi, kertovatko hiljattain tapahtuneet henkilövaihdokset Venäjän keskuspankissa uudistusten käynnistymisestä. Uudistuslista on joka tapauksessa pitkä: minimipääoma-vaatimuksen täytäntöönpano, kirjapito- ja tilinpäätöskäytäntö, keskuspankin ongelmallinen rooli pankeissa sekä valvojana että omistajana, pankkivalvonnan tehostaminen, talletussuoja jne. Neuvotteluissa oleva Vneshtorgbankin aseman selkiyttäminen tai asteittainen yksityistäminen olisi jo askel eteenpäin.

Kuva 1. Venäjän federaation budjetin tasapaino

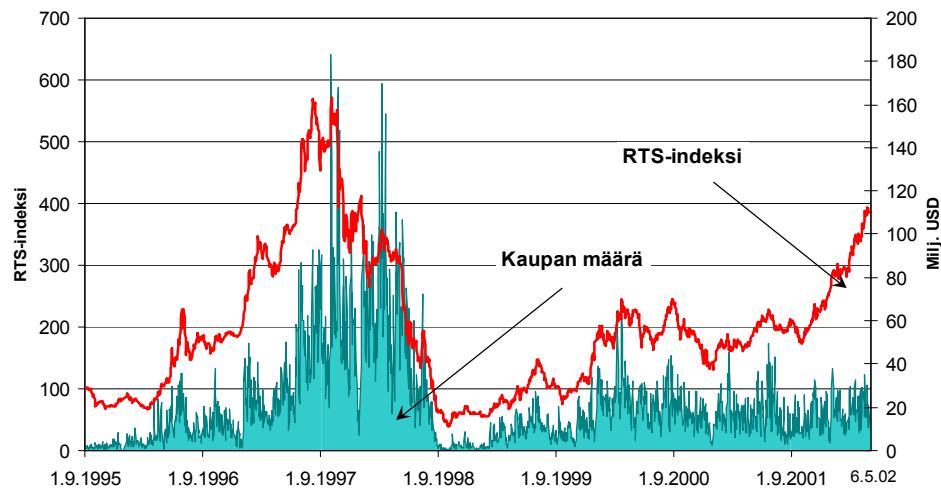
Kuva 2. Venäjän eurobond –velan korko

Source: Datastream

Lähde: Troika Dialog

Kuva 3. RTS-indeksi

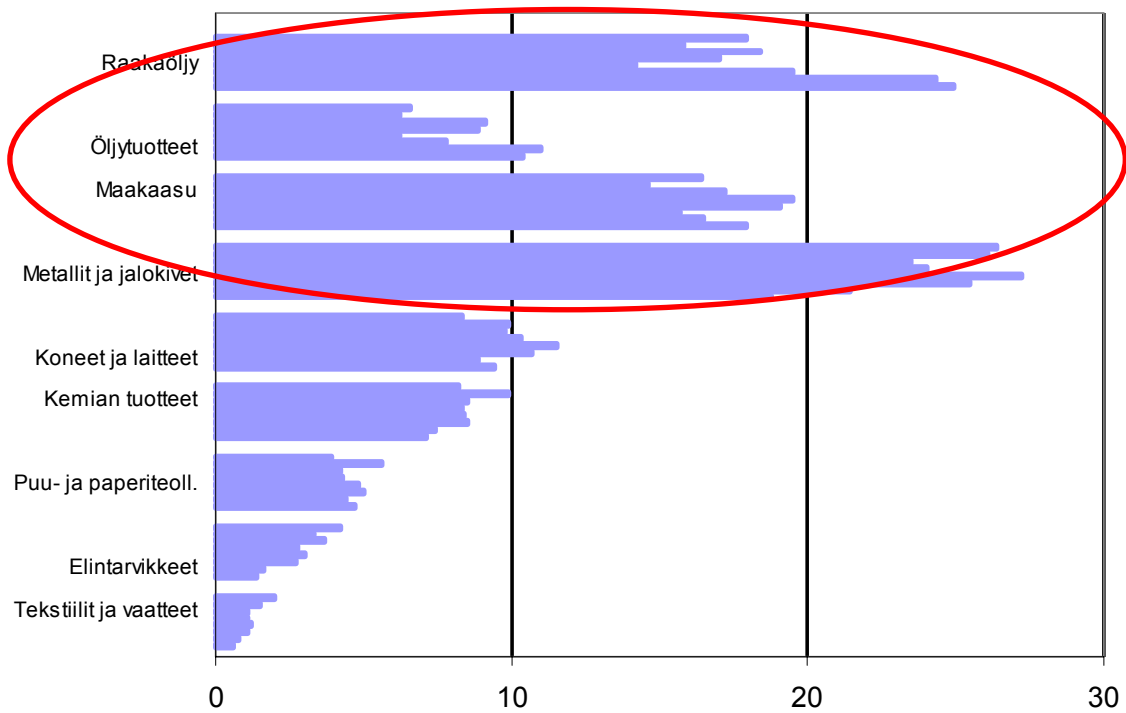
Venäjä ja maailmantalous

Venäjän talouden merkitys maailmantaloudessa on edelleen pieni. Maan BKT oli syksyn 1998 rahoituskriisin jälkeen tapahtuneen nopean kasvun jälkeen vuonna 2001 vajaat 350 miljardia euroa eli noin 2,5 kertaa Suomen BKT:n kokoinen (Venäjän tietoihin sisältyy maan tilastokomitean lisäämänä arvio tilastoimatta jääneestä taloudesta, joka on vuosittain ollut 20-25 % BKT:sta). Venäjän BKT:ksi henkilöä kohden muodostui viime vuonna 2400 euroa (Suomessa 26000 euroa, joskin elintasovertailussa ostovoimakurssin käyttäminen tasoittaisi eroa tuntuvasti). Venäjän vienti oli kohtalaisen korkeiden energian vientihintojen avittamana vuosina 2000 ja 2001 arvoltaan 115 miljardia euroa eli alle kaksi prosenttia maailman viennistä ja kaksi kertaa niin suuri kuin Suomen vienti. Venäjä on markkina-alue, jonka tuonti on noin 60 miljardia euroa eli vajaan prosentin maailman tuonnista ja 1,7 kertaa niin suuri kuin Suomen tuonti. EU-maiden talouksille Venäjällä on hieman suurempi merkitys. Venäjän osuus EU-maiden ulkoviennistä oli vajaat 3 % vuonna 2001 ja ulkotuonnista 4-5 %, ja toki paljon suurempi EU-maiden energiatuonnista. Suorien ulkomaisten sijoitusten houkuttelijana Venäjän merkitys on vähäinen: Suoria sijoituksia on virrannut Venäjälle viime vuosina 2,5-4 miljardia euroa vuodessa eli karkeasti puolet Suomeen vuosittain tehdyistä suorista ulkomaisista sijoituksista. Suorien sijoitusten osuus Venäjän BKT:sta on ollut noin 1 %, kun osuus esimerkiksi kolmessa Baltian maassa on ollut 5-10 % jo vuosikymmenen ajan.

Venäjän merkitystä maailmantaloudessa rajoittaa sen kyky viedä varsin vähän muuta kuin perushyödykkeitä. Venäjän vienti on painottunut 1990-luvun mittaan jopa yhä enemmän energiaan, ja nykyään vientituloista runsas puolet tulee raakaöljystä, öljytuotteista ja maakaasusta sekä neljännes metalleista, jalokivistä ja puusta (ks. seuraavan sivun kuva). Venäjän taloudelle ulkomaantaloudella on tuntuva merkitys, sillä vienti on noin kolmannes BKT:sta. Viennin yksipuolisuus rajoittaa kuitenkin Venäjän kehitystä niin lyhyellä kuin pitkällä aikavälillä. Jos halutaan hahmottaa todella pitkää aikaväliä: Venäjän kaikkien raakaöljy- ja maakaasuvarantojenkin kuviteltu myyminen maailmalle nykyiseen hintaan toisi venäläisille länsimaisen elintason vain vähäksi aikaa. Yleinen ja pysyvä elintason nousu väestöltään Venäjän kokoisessa maassa vaatii monipuolisemman talouden aikaansaamista eikä siten onnistu kohdistamatta jatkuvasti huomiota kokonaisuvaltaisten uudistusten eteenpäin viemiseen esimerkiksi sen sijaan, että ylikorostetaan energiarikkauksia.

Talou uudistuksia voi keskeisesti edesauttaa ulkoinen ankkuroituminen. 1990-luvulla ankkuroitumista edustivat Venäjälle ennen muuta Kansainvälisen valuuttarahaston IMF:n kanssa sovitut talousohjelmat, joihin sisältyi myös oleellisia uudistustoimenpiteitä. Merkittävän pysyvän sopimuksen muodostaa EU:n ja Venäjän kumppanuus- ja yhteistyösopimus PCA (solmittu 1994, voimassa vuodesta 1996/97). PCA sisältää konkreettisia sitoumuksia mm. kaupan ja suorien sijoitusten kohtelussa mutta Venäjän sitoumusten toteutuksessa on erinäisiä puutteita. Meneillään on prosessi Venäjän liittymiseksi Maailman kauppajärjestöön WTO:hon (Venäjä anoi WTO:n edeltäjään GATTiin liittymistä vuonna 1993). Liittyminen on merkittävä askel, jonka jälkeen pitäisi luonnollisesti aikaansaada sitoumusten toimeenpanoa, jotta jäsenyys vielä paremmin tukisi talou uudistuksia. EU:n ja Venäjän rintamalla eteneminen kohti vapaakauppaa odottaa vähintään Venäjän WTO-jäsenyyteen saakka. Ajatukset EU:n ja Venäjän yhteisen talousalueen luomisesta kohdistuvat sillä välin muihin integroitumisen piirteisiin, esimerkiksi säännösten harmonisointiin.

Venäjän viennin rakenne 1994 - 2001, %-osuudet

Lähde: Venäjän tullin tiedot

Suomi, EU ja Venäjä

Kun EU:n laajentuminen alkaa olla – ellei suuria yllätyksiä tule – selvillä raiteilla, unionin ulkopolitiikan keskeinen kysymys Balkanin ja Pohjois-Afrikan ohella on suhde niihin eurooppalaisiin maihin, joista ei ole tulossa jäseniä. Meidän kannaltamme tärkein kysymys on Venäjä.

Venäjästä ei tule Euroopan unionin jäsen ainakaan meitä kiinnostavana aikana. Sen maantieteellisestä asemasta johtuvat ulko- ja turvallisuuspoliittiset intressit ulottuvat niin laajalle, että maailmanlaajuisesti toimiva Yhdysvallat on luontevampi kumppani kuin omaan ympäristöönsä keskittyvä unioni. EU ei varmaankaan jatkossakaan halua Kaukasiaa ja Keski-Aasiaa naapurikseen, eikä halunne olla paikallinen toimija Tyynen valtameren alueellakaan. Tämä ei kuitenkaan estä syvällekään menevää yhteistyötä muilla aloilla. Venäjä on aina ollut eurooppalainen maa. Jos se nyt todella ottaa, niin kuin presidentti Putin on toistuvasti sanonut, eurooppalaiset säännöt ja käytännöt oman kehittämisensä tukipisteeksi, EU voi vain hyötyä. On luonteenomaista, että Putin haluaa tavata niin Bushin kuin Halosenkin nimenomaan Pietarissa.

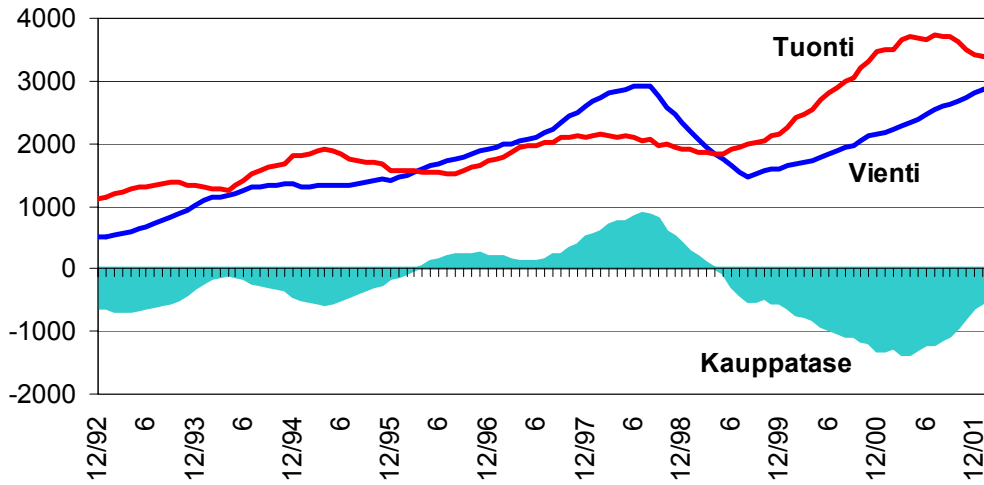
Parhaassa tapauksessa Venäjä pyrkisi täyttämään unionin jäsenehdot pyrkimättä jäseneksi. Tässä suhteessa se muistuttaisi vaikkapa Norjan toistaiseksi voimassa olevaa ratkaisua. Näin Venäjä saisi sellaisen ulkopuolisen politiikka-ankkurin, joka siltä on puuttunut. Se voisi olla johdonmukaisuutta, pitkäjänteisyyttä ja uskottavuutta luova tukiranka. Onhan pyrkimys euroatlanttisen järjestöjoukon jäseneksi merkinnyt juuri sitä Keski-Euroopan ja Baltian maissa. Nämä maat olivat alun alkaen uskottavia jäsenkandidaatteja unionille, NATO:lle, OECD:lle ja niin edelleen. Ja kun ne pyrkivät jäseniksi, jäsenyysehtojen täyttämisen tarve toi politiikka-ankkurin, joka suurelta osin selittää niiden parempaa taloudellista ja yhteiskunnallista kehitystä ulkopuolelle jäämässä olleisiin maihin verrattuna.

Venäjälle kehittyneet tuotanto- ja omistusoikeuksien rakenteet rajoittavat sen yhdenytymistä kansainväliseen yhteisöön. Pieni joukko suuryrityksiä hallitsee suurta osaa taloudesta, varsinkin vientiä. Ruflan aliarvostuksen jatkuessa ne saavat huomattavia kassavirtoja, joista suuri osa on suuntautunut investoinneiksi ulkomaille. Venäjän ongelma ei ole ulkomaisten investointien houkuttelemisen, vaan tarpeeksi kilpailukykyisten investointihankkeiden löytyminen oman maan sisältä. On kiintoisaa, kuinka suuryritykset ovat viime aikoina hankkineet kotimaisia omistuksia aivan perinteisten toimialojensa ulkopuoleltakin.

Venäjän ulkomaankaupan rakenne kertoo kaksoistalouden muodostumisesta. Tämä näkyy myös Suomen ja Venäjän välisessä kaupassa. Paremmassa vaihtoehdossa suurempi osa vientisektorin voitoista investoidaan kotimaahan. Tuotantorakenteen monipuolistaminen ja työllisyys edellyttävät myös nykyistä selvästi suuremman pienen ja keskisuuren tuotannon sektorin kehittymistä. Tämä on selvästi hallituksen tavoitteena.

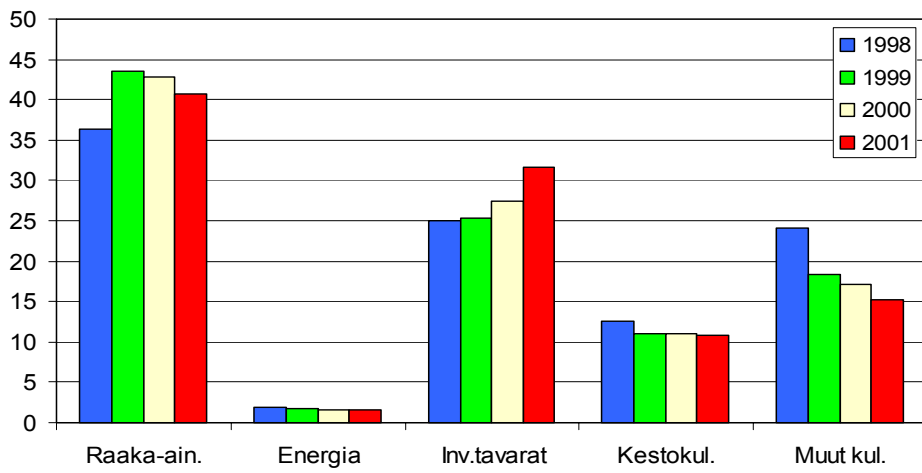
Hallituksen uudistuspolitiikka on ollut kunnianhimoisempaa kuin saatettiin odottaa. Nyt on toteuttamisen aika. Kevään merkkeinä on tarkkailtava varsinkin: (a) kuinka rahoituksen välitys pankkien kautta kasvaa, (b) miten suuryritykset laajentavat toimialojaan, (c) missä määrin verouudistuksen tavoite, erilaisten poikkeusten ja erioikeuksien poistaminen, onnistuu, ja (d) toteutuuko uusien yritysten toimintaympäristön helpottaminen. Tämänkaltaisista seikoista riippuu nyt, millaisen naapurin unioni Venäjästä saa.

Kuvio 1. Suomen Venäjän-kauppa, milj. euroa

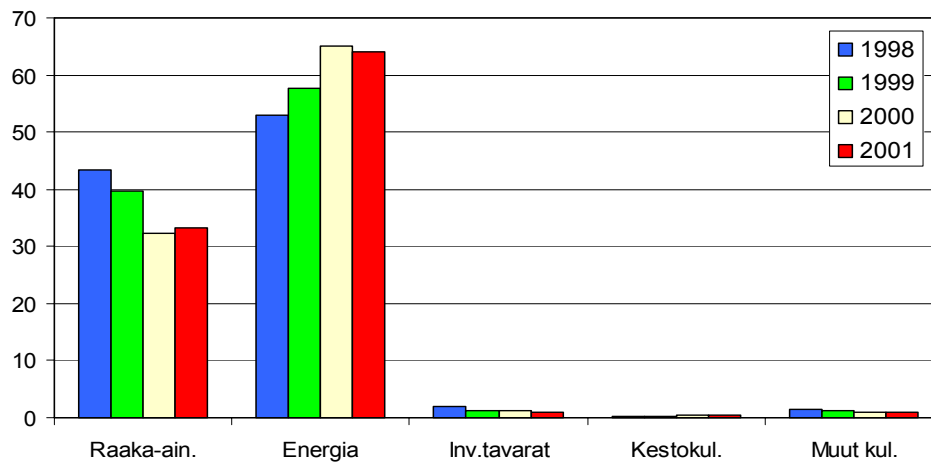
Lähde: Tulli

Kuvio 2. Suomen Venäjän-viennin rakenne, %

Lähde: Tulli

Kuvio 3. Suomen Venäjän-tuonnin rakenne, %

Lähde: Tulli

- 2000** *No 1* Iikka Korhonen, Mare Randveer: Assessment of the euro's implications for economic development in the Central and Eastern Europe
- No 2* Rupinder Singh: Political Stability and Consensus: Keys to Sustainable Transition
- No 3* Tuomas Komulainen: Siirtykö Venäjä vuonna 1999 kriisistä vakauteen?
- No 4* Pekka Sutela: Venäjä vaalien jälkeen
- No 5* Iikka Korhonen, Toivo Kuus, Villu Zirnask: Baltic Securities Markets
- No 6* Seija Lainela: Lamasta kasvuun – Baltia vuosituuhannen vaihteessa
- No 7* Elmar Koch and Iikka Korhonen: The Aftermath of the Russian Debt Crisis
- No 8* Richard E. Ericson: The Post-Soviet Russian Economic System: An Industrial Feudalism?
- No 9* Peter Backé and Jarko Fidrmuc: The Impact of the Russian Crisis on Selected Central and Eastern European Countries
- No 10* Rasmus Pikkani: The Monetary Sector under a Currency Board Arrangement: Specification and Estimation of a Model with Estonian Data
- No 11* Magnus Feldmann: Understanding the Baltic and Estonian Puzzles: The Political Economy of Rapid External Liberalization in Estonia and Latvia
- No 12* Vladimir Tikhomirov: Is Russian Economic Crisis Really Over?
- No 13* Thomas E. Graham, Jr.: The State of U.S.-Russian Relations and the New Bush Administration
- 2001** *No 1* Magnus Feldmann and Razeen Sally: From the Soviet Union to the European Union: the political economy of Estonian trade policy reforms, 1991-2000
- No 2* Tuuli Koivu ja Iikka Korhonen: Talouskasvu ripeää Baltiassa vuonna 2000
- No 3* Jouko Rautava: Suomen Venäjän-kauppa 2000 - Epävakaa toimintaympäristö rajoittaa kauppaa
- No 4* Iikka Korhonen: EU-kandidaatit ja rahaliitto
- No 5* Pekka Sutela: Venäjän talouden kasvunäkymät
- No 6* János Gács, Iikka Korhonen and Mare Randveer: The Impact of EMU's Third Stage on Estonian Economic Development, 1999-2000
- No 7* Jouko Rautava: Venäjän reformistrategia: rakenneuudistukset vs. liberalisointi
- No 8* Tuuli Koivu: Current issues in pension reform in the Baltics
- No 9* Jaana Rantama: Baltian pankkijärjestelmät
- No 10* Pekka Sutela: Venäjän talouspolitiikka ja talouden näköalat lokakuussa 2001
- No 11* Pekka Sutela: Finnish relations with Russia 1991-2001: Better than ever?
- No 12* Tarja Kauppila: Puolan talouskasvu hidastuu
- No 13* Katja-Leea Klemola: Siirtymätalouksien tutkimuslaitoksen lukijatutkimus
- No 14* Katja-Leea Klemola: Survey of readers of BOFIT publications, spring-summer 2001
- No 15* Michael Funke: Determining the taxation and investment impacts of Estonia's 2000 income tax reform
- No 16* Merja Tekoniemi: Venäjän maatalouden kehitys ja uudistaminen 1990-luvulla
- No 17* Jian-Guang Shen: China's Exchange Rate System after WTO Accession: Some Considerations
- 2002** *No 1* Juhani Laurila: Determinants of transit transports between the European Union and Russia
- No 2* Tarja Kauppila: Polish Economic Review 1/2002
- No 3* Tuomas Komulainen: Elokuun 1998 talouskriisi
- No 4* Laura Solanko - Merja Tekoniemi: Fiskaalifederalismi Venäjällä
- No 5* Jian-Guang Shen: China's Macroeconomic Development in 2001
- No 6* Tuuli Koivu: Vuosi 2001 Baltiassa
- No 7* BOFIT: Näkökulmia Venäjän talouteen - BOFIT-seminaari 13.5.2002